

ค้นหาความหมายในเรื่องปรัมปรา (21)

โดย ศ.กิริติ บุญเจือ
มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
ราชบัณฑิตสาขาปรัชญา

เหนือฟ้าหรือจะมีฟ้า

ซุสได้ชื่อว่าเป็นเทพราชหรือเทพสูงสุดในระบบเรื่องปรัมปรากรีก แต่ก็อดมีผู้ออกมาท้าทายเรียนอยากฉลาด สอดคำถามขึ้นมาไม่ได้ว่าซุสอยู่ใต้อาณัติของใครหรืออะไรอีกหรือไม่ เหมือนเหนือฟ้าก็ยังมีฟ้าที่สูงกว่า แล้วเหนือซุสจะมีอะไรสูงกว่าซุสอีกหรือไม่

ผู้มีหัวเชิงตรรกวิทยา ก็จะแย้งว่าไม่น่าถาม ในเมื่อเป็นเทพสูงสุดแล้วจะมีอะไรสูงกว่าได้อีกหรือ ผิดเหตุผล เพราะถ้ามีอะไรสูงกว่าจะเรียกว่าสูงสุดได้อย่างไร เหมือน ค.ช. โย่ง เป็นเด็กสูงที่สุดในชั้น จะถามได้อย่างไรว่ามีใครสูงกว่า ค.ช. โย่ง มันผิดเหตุผลตรรกะชัดๆ

ผู้มีหัวปรัชญา ก็จะแย้งว่า “ซ้าก่อน! อย่าเพิ่งด่ากัน เหนือฟ้ายังมีฟ้าอีกชนิดหนึ่ง เหนือค.ช. โย่งยังมีเพดาน เหนือเพดานยังมีหลังคา เหนือเทพสูงสุดยังมีชะตา ซึ่งแม้เทพสูงสุดก็ยังคงยอมสยบ”

เพื่อตีความเรื่องนี้ให้กระจ่าง จะขอยกทฤษฎีกระบวนการทัศน์มาเป็นแว่นขยายดูลายแทง

เชลิสเป็นนักปรัชญาท่านแรก เป็นชาวกรีกที่สร้างความเชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ตายตัว ทุกอย่างเป็นไปตามกฎของเอกภพโดยไม่มีกรกเว้น กฎของโลกไม่ไว้หน้าใคร ไม่ยอมอมอมยอมกับใคร ไม่อ่อนข้อต่อคำขู่หรือคำวิงวอนของใคร ป่วยการที่จะขอความปรานี มีผู้เห็นด้วยและค้นคว้าหากฎเกณฑ์ของทุกสิ่งในเอกภพ เพื่อหาผลประโยชน์จากกฎของเอกภพ ผู้คิดเช่นนี้ได้ชื่อว่าเป็นกระบวนการทัศน์ที่ 2 เมื่อคิดว่าตนเข้าถึงกฎของเอกภพก็จะพยายามอธิบายด้วยเหตุผลเชิงตรรกะ และพยายามใช้ศัพท์ที่รัดกุมเป็นศัพท์วิชาการ

มนุษย์ดึกดำบรรพ์เชื่อว่า ภัยธรรมชาติและเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปตามน้ำพระทัยของเบื้องบน เบื้องบนจะพอพระทัยอย่างไร การณ์ก็เป็นไปอย่างนั้น เบื้องบนจะชอบอะไรและทำอะไรก็ถูกทั้งนั้น เพราะไม่มีกฎเกณฑ์อะไรในเอกภพ ไม่มีอะไรต้องรับผิดชอบ ทำอะไรก็ถือว่าดีทั้งสิ้น มนุษย์ดึกดำบรรพ์จึงได้ชื่อว่าเป็นกระบวนการทัศน์ที่ 1

ก่อนที่เชลิสจะเข้าใจเรื่องกฎของเอกภพอย่างชัดเจนจนอธิบายด้วยศัพท์วิชาการได้นั้น ได้มีผู้เริ่มสันนิษฐานว่า เอกภพมีกฎเกณฑ์ แต่ยังไม่รู้จักอธิบายแบบวิชาการ จึงใช้ภาษาภาพจน์อธิบายเป็นเรื่องปรัมปราว่าเป็นเทพองค์นั้นองค์นี้ ทำอย่างโน้นทำอย่างนี้ พวกที่เชื่อว่าเอกภพมีกฎเกณฑ์ก็ตีความเป็นกฎเป็นเกณฑ์ และมองว่าซุสแม้จะมีอำนาจและความรู้สักปานใด ก็ยังต้องอยู่ใต้กฎเกณฑ์ของเอกภพซึ่งยังไม่มีศัพท์วิชาการให้เรียก จึงยกให้เป็นเทพธิดานามว่ามอยเรอ(Moira) บางคนคิดว่ามีหลายกฎก็กล่าวว่ามีเทพธิดามอยราย(Moirai) ใครที่ยังคิดค้างอยู่ในกระบวนการทัศน์ที่ 1 ย่อมเชื่อว่าซุสเป็นเบื้องบนสูงสุดที่ไม่มีความกลัวใครจะบังคับได้ หากใครจะสร้างกฎอะไรขึ้นมา ย่อมขึ้นกับน้ำพระทัยของซุสว่าจะเอาด้วยหรือไม่ ซุสเองอาจจะวางกฎให้ผู้อื่นถือหรือเพื่อบังคับผู้อื่นให้อยู่ในกรอบกฎใดๆจึงอยู่ใต้น้ำพระทัยของซุส พวกนี้เมื่อฟังเรื่องมอยรายก็เชื่อทันทีว่ามอยรายน่าจะเป็นธิดาของซุสเพราะช่วยซุสปกครองและควบคุมทุกอย่างในเอกภพ แต่ถ้าใครอยู่ในกระบวนการทัศน์ที่ 2 เมื่อได้ยินเรื่องมอยรายก็จะคิดทันทีว่า

แม้ซุสจะสูงสุดก็สูงสุดในหมู่เทพ แต่เหนือฟ้ายังมีฟ้า เหนือเทพสูงสุดยังมีกฏตายตัวของเอกภพ ที่ผู้เขียนเรื่องปรัมปราเรียกว่ามอยเรอและมอยราย แต่นี้ก็น่าจะชัดเจน

ภาษากรีก Moira, พหูพจน์ Moirai ภาษาละติน Fatum, พหูพจน์ Fata กลายเป็นภาษาอังกฤษ Fate, Fates ภาษาไทยน่าจะแปลว่าชะตา ทั้งหมดเป็นสามานยนาม จะมีที่องค์ก็ได้ หากต้องการเจาะจงเฉพาะองค์จึงต้องมีวิสามานยนามเรียกเป็นชื่อเฉพาะอีกทีหนึ่ง ชะตาในทุกภาษาโบราณแปลว่า “ส่วนของชีวิต” อันเป็นความเป็นจริงพื้นฐานในชีวิตของมนุษย์ที่เหตุผลและความเชื่อศาสนาไม่อาจละเลยได้ ชะตาพื้นฐานที่ไม่มีมนุษย์ใดอาจหลีกเลี่ยงได้ด้วยวิธีใดคือความตาย ไม่มีศาสนาใดอ้างว่ายกเว้นใครจากชะตานี้ได้ แต่ทุกศาสนาถือเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องอธิบายด้วยความเชื่อของศาสนาให้ชะตาพ้นจากสภาพผิดหวังและไร้ความหมาย ให้กลายเป็นความหวังที่ดีกว่าจะมองชะตาอย่างไรศาสนาและไร้ความหวัง

ฮิสิียดสอนว่ามอยรายเป็นธิดาของซุสกับอสูริเชมิส (Themis) มีด้วยกัน 3 นางคือ โคลว์โรว์ (Clotho = ผู้ปั่นด้าย) มีหน้าที่ปั่นด้ายชีวิตให้แก่มนุษย์แต่ละคนตั้งแต่เกิดจนตาย ที่ต้องตายก็เพราะวัสดุทำด้ายหมดพอดี ปั่นไม่ออกเป็นเส้นด้ายแม้แต่สักกระเปียดนี้เดียว แลคิเสิส (Lachesis = ผู้วัดเส้นด้าย) มีหน้าที่วัดเส้นด้ายของมนุษย์แต่ละคนที่โคลว์โรว์ปั่นออกมา และแอโทรพอส (Atropos = ห้ามไม่ได้) ทำหน้าที่ตัดเส้นด้ายที่แลคิเสิสวัดไว้อย่างไม่มีการห้ามมิให้ตัดไปได้ และเธอก็ตัดจนถึงท่อนสุดท้ายและเจ้าของด้ายชีวิตนั้นก็ตายลง ต่อมาพินเดอร์ (Pindar) ก็ได้เพิ่มนางที่ 4 นามว่า ทายคิ (Tyche = ความสำเร็จ) มีหน้าที่ให้ความสำเร็จแก่ผู้บากบั่นและขอความช่วยเหลือจากเทพ ชะตาจึงมีทั้งชะตาร้ายและชะตาดี เหมือน โชคร้าย โชคดี

ความจริงเรื่องปรัมปราของฮิสิียดเป็นตัวแทนของกฏต่างๆ ได้เป็นอย่างดี แต่ฮิสิียดไม่ต้องการให้เทพสูงสุดคือเทวราชซุสอยู่ใต้อำนาจของกฏ เพราะถือว่าพระองค์ทรงรู้กฏทั้งหมดและปฏิบัติตามกฏเสมอ ฤทธิ์อำนาจของพระองค์จึงได้จากกฏทั้งสิ้น พระองค์จึงทรงเป็นตัวกฏเสียเอง พระองค์จึงสูงสุดจริงๆ มอยรายจึงได้แก่แง่มุมต่างๆ ของกฏที่แสดงออกจากการรวมคือซุส และปฏิบัติการในนามของซุส มอยรายยังมีสมญานามว่าหมอดำแย เพราะมาเยี่ยมหญิงเจ็บครรภ์ที่ไรก็ทำให้ทารกคลอดและมารดาที่หายเจ็บปวด ฮิสิียดได้ชี้แจงไว้ว่ามอยรายเยี่ยมทุ่งนาจะทำให้ต้นข้าวติดเมล็ดมาก

ชาวกรีกในช่วงแรกจะถือว่ามอยรายเป็นเทพธิดาที่ให้โชคร้าย ไปทางไหนก็มีแต่ให้ของชั่วที่เป็นมงคลคู่กับดาيمان (Daimon) ที่ชอบให้โชคร้าย ในช่วงหลังนักแต่งบทละครมักจะอ้างว่ามนุษย์แต่ละคนแต่เกิดจนตายมีดาيمان 1 คน และดาيمانชั่ว 1 คนติดตามจนตาย ต่างคอยยุยงให้ทำตามใจตน จึงอยู่ที่มนุษย์จะเชื่อฝ่ายใด ถ้าเชื่อฝ่ายดี มอยรายจะชมเชย ถ้าเชื่อฝ่ายชั่วมอยรายก็จะตำหนิติเตียนไปเรื่อยๆ มอยรายจึงทำหน้าที่เป็นมโนธรรมนั่นเอง โสเมอร์เหยียบเรือสองแคมระหว่างการเชื่อว่า ซุสอยู่ใต้อำนาจของชะตา เช่นทรงทำการชั่งชะตาของกรุงทรอยและต้องปล่อยไปตามชะตา แม้จะอยากเปลี่ยนก็ไม่อาจทำได้ แต่บางครั้งก็สั่งให้เปลี่ยนชะตาของเทพหรือมนุษย์ จึงไม่แน่ใจได้ว่าโสเมอร์มีความคิดจริงๆอย่างไร

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 4 ก.ศ. นั้นคือหลังจากสมัยคลาสสิกของกรีก นักปราชญ์มีความโน้มเอียงที่จะเชื่อว่ามอยรายคือกฏตายตัวของเอกภพที่ครอบครองทุกอย่างราวกับความจำเป็น (ananke) และพยายามอธิบายชะตาว่าได้แก่กฏการเป็นสาเหตุที่เป็นไปด้วยความจำเป็นนั่นเอง

ชาวโรมันแปล Moira, Morai เป็น Parca, Parcae ซึ่งย่อมาจาก Parica แปลว่าผู้ให้กำเนิด เพราะเชื่อว่าชอบมาให้โชคแก่เด็กทารกแรกเกิด และยกโชคร้ายให้ Fatum, Fata ซึ่งแปลว่าถูกระบุไว้แล้ว ชื่อเฉพาะของพาร์ซี (Parcae) มี 3 เช่นกัน คือ Nona, Decuma และ Morta ซึ่งจะมาช่วยผู้เป็นแม่ขณะคลอดบุตรเก้าเดือน สิบเดือน และแห่งบุตรตามลำดับ

ปรัชญาชะตากรรม

ชะตากรรมเป็นความเชื่อของลัทธิชะตานิยม (fatalism) ซึ่งต่างกับลัทธินิยัตินิยม(determinism)อันมีกฎตายตัวแบบวิทยาศาสตร์เป็นข้อเชื่อ นักวิทยาศาสตร์บางคนเชื่อว่ากฎทั้งหลายของเอกภพเป็นกฎตายตัว ไม่มีใครหรืออะไรจะยกเว้นได้ ความเชื่ออย่างนี้เรียกว่าลัทธินิยัตินิยมในวิทยาศาสตร์(determinism in science) แต่บางคนก็เชื่อว่ากฎวิทยาศาสตร์มียกเว้นได้เป็นระยะๆ ไปโดยไม่มีกฎตายตัวใดจะอธิบายได้ นอกจากจะบอกว่าไม่มีกฎตายตัว มีแต่กฎยืดหยุ่น อย่างนี้เรียกว่าลัทธิอนินยัตินิยมในวิทยาศาสตร์(indeterminism in science) สำหรับอธิบายเจตจำนงเสรีของมนุษย์นั้นก็มีปัญหาแบบเดียวกัน คือบางคนก็เชื่อว่าเจตจำนงของมนุษย์เป็นเพียงคำพูด ไม่มีจริง การตัดสินใจต่างๆของมนุษย์ล้วนแต่อธิบายได้ด้วยกฎตายตัว เช่นเดียวกับกฎวิทยาศาสตร์ที่ตายตัวสำหรับสสาร อย่างนี้เรียกว่าลัทธินิยัตินิยมในเจตจำนง(determinism in the will) แต่บางคนก็คิดว่า การตัดสินใจของมนุษย์มีบางส่วนที่อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ตายตัว จึงแล้วแต่เจตจำนงในแต่ละครั้งว่าอยากจะเอาอย่างไร อย่างนี้เรียกว่าลัทธิอนินยัตินิยมในเจตจำนง(indeterminism in the will) และเจตจำนงอย่างนี้เรียกว่าเจตจำนงเสรี(free will)

ชะตานิยมเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะชะตานิยมเชื่อว่ามีชะตาและชะตาเป็นความบังเอิญลึกลับที่เจตจำนงเสรี แม้จะรู้ล่วงหน้าก็ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ชะตานิยมจึงเป็นส่วนหนึ่งของอนินยัตินิยมในเจตจำนง คือต้องเชื่อว่าเจตจำนงเสรีจึงจะเกิดชะตาได้ ไม่ว่าวิทยาศาสตร์จะเป็นนิยัตินิยมหรืออนินยัตินิยมไม่เกี่ยวกับชะตานิยม นียัตินิยมในเจตจำนงก็ไม่เกี่ยวกับชะตานิยม เฉพาะอนินยัตินิยมในเจตจำนงเท่านั้นจึงจะมีชะตากรรม หากเชื่อว่ามีความรู้เหตุการณ์ล่วงหน้าได้ และเจตจำนงเสรีทำอะไรก็ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ จึงจะเรียกว่า ชะตาลีจิต(Predetermination) ดังนั้นหากไม่เชื่อว่ามีความรู้ล่วงหน้าได้ ก็ไม่มีชะตากรรม และถ้ารู้ล่วงหน้าได้และเจตจำนงเสรีสามารถตัดสินใจยอมจำนนตามหรือไม่ก็ได้ อย่างนี้ก็ไม่เรียกว่าชะตากรรม เฉพาะกรณีเดียวเท่านั้นที่มีชะตากรรมได้ คือต้องเชื่อว่ามีความรู้ล่วงหน้าได้จริงและเจตจำนงเสรีมีจริง แต่ก็ไม่รู้ทำไม เจตจำนงเสรีจะตัดสินใจทำฝืนอย่างไรก็ไปไม่รอด ทำอย่างไรก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องบอกคำเดียวว่ามันลึกลับ(Myterious) บางคนเรียกความลึกลับนี้ว่าเป็นการกระทำของเทพชะตากรรม และเทพชะตากรรมก็ไม่มีสิทธิหรืออำนาจที่จะยกเว้นให้ได้

เทพชะตาเป็นเทพของกระบวนทัศน์ที่ 2 คือรู้กฎเกณฑ์และทำตามกฎเกณฑ์ ไม่ใช่ทำอะไรตามใจเหมือนเทพของกระบวนทัศน์ที่ 1 และก็ไม่จำเป็นต้องเป็นเทพสูงสุดของกระบวนทัศน์ที่ 2 ด้วย เพราะบางคนก็เชื่อว่าชะตากรรมเป็นคุณสมบัติของซุส แต่บางคนก็เชื่อว่าชะตากรรมเป็นเทพอิสระไม่ขึ้นกับซุส ไม่สูงกว่าซุส แต่ซุสก็เกรงกลัว

ในกระบวนทัศน์ที่ 1 ไม่มีความคิดเรื่องชะตากรรมและชะตาลีจิตหรือชะตานิยม เพราะไม่เชื่อว่ามีอะไรตายตัวและไม่เชื่อว่าอะไรจะรู้ล่วงหน้าได้ เนื่องจากเบื้องบนมีพระประสงค์แบบตามใจในแต่ละขณะ

ความเชื่อเรื่องชะตาเริ่มกับกระบวนทัศน์ที่ 2 ตอนต้นเป็นต้นมา คือช่วงที่เชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ของมันเอง กฎของโลกจึงเป็นประกาศิตเด็ดขาด ไม่สยบให้ใครแม้แต่เทพสูงสุด ทุกอย่างอยู่ใต้การควบคุมของกฎนี้ จะเรียกว่า ธรรมชาติควบคุมโลกและคุ้มครองโลกก็ไม่ผิด แม้เทพสูงสุดก็ไม่ได้รับการยกเว้น ความจำเป็นดังกล่าวนี้หลอนนักปรัชญากระบวนทัศน์ที่ 2 ตลอดเวลา กำหนดความหมายด้วยคำต่างๆกัน เช่น Ananke (ภาษากรีกแปลว่า ความจำเป็น) Necessitas (ภาษาละตินแปลว่า ความจำเป็น กลายมาเป็น Necessity) Fatum (ภาษาละตินแปลว่า ที่ถูกแปลงจากประกาศิตไว้แล้ว กลายมาเป็น Fate ชะตา) เมื่อความคิดเรื่องชะตาคลับคืนไปสู่กระบวนทัศน์ที่ 1 ก็จะกลายเป็นเบื้องบนที่ต้องการอย่างไรก็ต้องเป็นอย่างนั้น ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงพระทัย น่าจะมีเบื้องบนหลายองค์ที่มีพระอุปนิสัยอย่างนี้ จึงมีชื่อเรียกต่างๆกัน สำหรับกระบวนทัศน์ที่ 2 ชะตาอยู่เหนือเทพสูงสุด แต่กระบวนทัศน์ที่ 1 จะเชื่อว่าเทพทุกองค์เป็นชะตาได้ เทพสูงกวาก็ย่อมถือชะตาได้เข้มแข็งกว่าเทพต่ำๆ ดังนั้นเทพสูงสุดย่อมถือชะตาได้เข้มแข็งที่สุด

ผู้แก้ปัญหเทพสูงสุดกับชะตาได้ดีที่สุดได้แก่ ฟาโรห์อิกเนตัน (Ikhnaton) แห่งราชวงศ์ที่ 18 ของอียิปต์ ผู้ริเริ่มศาสนาเอกเทวนิยม โดยสอนว่า อาตัน(Aton)เป็นพระเจ้าแต่เพียงองค์เดียว สูงสุดเหนือเทพและมนุษย์ทั้งปวง พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งและทรงประทานกฎเกณฑ์ให้กับทุกสิ่ง พระองค์ทรงอยู่เหนือกฎเกณฑ์และทรงประสงค์ให้ทุกสิ่งเดินตามกฎเกณฑ์ แม้พระองค์จะมีอำนาจเปลี่ยนแปลงกฎหรือยกเว้นกฎได้ แต่ก็จะไม่ทรงกระทำอย่างฉาบฉวยไร้เหตุผลเพียงพอ

ศาสนาเอกเทวนิยมอยู่ในประเทศอียิปต์ได้แค่ชั่วราชกาลเดียว หลังจากนั้นพหุเทวนิยมก็กลับเข้ามายึดครอง ผู้ที่สอนเอกเทวนิยมต่อมาคือ โมเสสผู้ก่อตั้งศาสนายูดาห์อย่างเป็นทางการ บางคนคิดว่าโมเสสได้ความคิดมาจาก ฟาโรห์อิกเนตัน แต่ชาวยิวทั้งหลายคงยืนยันว่าโมเสสได้รับการเปิดเผยจากพระยาห์เวห์(Yahweh)ของตน น่าจะเชื่อได้อีกทางหนึ่งว่าโมเสสได้เรียนรู้มาจากอียิปต์ก็จริง แต่ที่โมเสสนำเอามาสอนประชาชนนั้น ได้รับการยืนยันจากพระยาห์เวห์

สำหรับเราชาวกระบวนทัศน์ที่ 5 น่าจะคิดว่า “ข้าฯลิขิตชีวิตข้าฯเอง ไม่ใช่คืนฟ้า” กฎของโลกและกฎอะไรก็ตามเป็นเพียงเงื่อนไขแห่งการลิขิตวิถีชีวิตของเราเอง ถ้าไม่มีเงื่อนไขก็ไม่ต้องลิขิตอะไรเลย และไม่รู้อะไรจะลิขิตอะไร หากเราจะลิขิตชะตาชีวิตของเราเองก็ต้องลิขิตภายใต้เงื่อนไข และรู้จักใช้เงื่อนไขเพื่อบรรลุสิ่งที่ลิขิต จะบรรลุแค่ไหนขึ้นอยู่กับความฉลาดของตัวเราเอง ความเพียรพยายามหรือมานะอดสาหะของเราเอง และโอกาสที่เงื่อนไขอื่นๆเปิดให้ ความสำเร็จจริงๆมีได้อยู่ที่ตรงบรรลุเป้าหมาย แต่อยู่ที่ความพยายามบรรลุเป้าหมายอย่างสุขุม ฉลาด และรอบคอบ รู้ศักยภาพและความเป็นไปได้ของตัวเราและเงื่อนไขของตัวเราเอง